

Сергій КУРБАТОВ

**ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКА
ПАРАДИГМА
ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ
ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ
В ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

Стаття присвячена розгляду проблеми оптимізації крос-культурних зв'язків та знаходженню успішної інтернаціоналізації процесу навчання в контексті людиноцентристської парадигми. Автор аналізує основні підходи до визначення інтернаціоналізації в сучасній англomовній літературі та її структурні складові, що використовуються при розробці вітчизняних та міжнародних університетських рейтингів, та приходить до висновку, що принципи людиноцентризму є запорукою ефективної інтернаціоналізації в сучасних умовах та фактично формують її реальне філософське та світоглядне підґрунтя.

*Коли тривоги життєвої
тебе підхопить вітер злий,
по вінце сили трудової
у серце стомлене налий.*

*Нехай не виє самотина,
як чорний пес за ворітьми!
Скажи крізь муку: я людина!
Зрадій крізь горе: я з людьми!*

Максим Рильський

«Знайти людину!» — цей заклик став своєрідним камертоном філософського осмислення буття. Те, що здається найближчим, найпростішим та найзрозумілішим з позицій повсякденного життя, у дискурсивному плані виявляється обтяженим численними проблемами. Можна сказати, що ці проблеми носять одвічний характер, адже їх відгомін можна знайти в найстаріших літературних пам'ятках людства, «Епосі про Гільгамеша» та «Текстах пірамід». Людину шукали в Античній Греції та Стародавньому Римі. Достатньо згадати вислів із сімох мудреців, написа-

ний на храмі Аполлона в Дельфах: «Пізнай самого себе!», який згодом взяв на озброєння Сократ, тезу про людину як міру усіх речей Протагора та міркування стосовно пізнання людської долі у римських стоїків. Пізніше, середньовічна Європа та її оракули-теологи шукали людину у текстах Святого Письма та перипетіях потойбічного, духовного життя — «Сповідь» Блаженного Августина є яскравим зразком інтелектуальної, і, в той же час, містичної проекції людської особистості в простір абсолютного. Епоха Відродження взагалі була відверто сфокусована на проблемі людини, що відбилосся в типовому для філософії цієї доби принципі антропоцентризму, у відповідності з яким католицький кардинал Микола Кузанський знаходить у людині «Другого Бога», *Humanus Deus*, а Піко делла Мірандола в «Промові про людську гідність» взагалі зарезервує для людини місце у центрі Всесвіту.

З ідолами, які заважають пошукам справжньої людини, намагалися «розібратися» філософи Нового часу, від першого з них, англійця Френсіса Бекона аж до виникнення глобального проекту розробки «позитивного знання» у Огюста Конта та його наступників. Кант шукав людину в інтелектуально рафінованих екзерсисах з природи гносеологічної проблематики (це — традиція, яку в ХХ ст. продовжила феноменологічна школа на чолі з Едмундом Гуссерлем), Гегель — в історії та проблемі розвитку, Карл Маркс — в економічному просторі та відносинах власності. Деструкція теологічного бачення людини, здійснена в епоху Просвітництва, примусили Фрідріха Ніцше побачити справжню людину в просторі надлюдського, там, де можна реалізувати необмежені владні інтенції, а Мартіну Гайдеггеру — в нещасній істоті, яка закинута в світ і здатна прорватися до Буття лише перед обличчям власної смерті (тема, схоплена та творчо розвинута французькими класиками екзистенціалізму). Психологічний аналіз Зігмунда Фрейда звів людину до заручника нереалізованих сексуальних змістів, Йохан Гейзінга побачив у людині граючу істоту, *Homo Ludens*, а Тейяр де Шарден — рушійну силу еволюційного розвитку в епоху ноосфери.

Простір людського — це, використовуючи відомий постулат Ніцше, пункт «одвічного повернення» філософської думки, те унікальне середовище, де вона розгортається та приносить справжні плоди. Тому філософське осмислення освітнянської проблематики через призму концепту людиноцентризму, яке проводить в своїх працях, зокрема, у фундаментальній монографії «Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору» В.Г.Кремень [1] здається мені дуже актуальним, оскільки «заряджене» онтологічною нагальністю одвічних філософських питань. Професор Кремень розглядає філософію людиноцентризму як «не просто чергове філософське і антропологічне вчення, а перетворення філософствування і гуманістичних міркувань як таких на новий тип метафілософії і світогляду, безпосередньо дотичних до вищих смислів буття, які діють через життя і живе мислення» [1, 15]. Пошук людини в контексті філософії

людиноцентризму виходить саме на ту глобальну філософську проблематику, яка відображає реалії сучасного світу. Як зазначає В.Г.Кремень: «Поняття людиноцентризму сповнене глибокого філософського змісту. Терміном «людиноцентризм» позначаються різноманітні й водночас концептуально спрямовані відтінки філософської думки, об'єктом яких є людина. Тілесність, обдарованість, духовність, освіченість, моральність, егоїзм, розумність, цілеспрямованість — усе це є фрагментами постійно змінюваної картини буття людини, які розкривають її нові аспекти, але не вичерпують нескінченного змісту» [1, 9].

Тож мені хотілося б поміркувати, якою мірою філософія або парадигма людиноцентризму може бути застосованою до проблеми інтернаціоналізації академічної та освітянської галузі. Процес інтернаціоналізації, його основні форми та можливі наслідки на сьогоднішній день є предметом бурхливих дискусій у західній академічній літературі. Дискурс інтернаціоналізації, починаючи з 80-х рр. ХХ ст. поступово формується на основі досліджень в галузі «міжнародної освіти» («international education»), яким в порівняльній педагогіці традиційно позначали «академічні дисципліни, предметом яких є порівняльні дослідження різноманітних освітніх систем, існуючих у світі» [2, 185].

Аналізуючи відповідний процес у статті з промовистою назвою «Глобальні та видатні національні університети: інтернаціоналізація, конкуренція та роль держави» («Global and National Prominent Universities: Internationalization, Competitiveness and the Role of the State»), португальський дослідник Хуго Хорта констатує: «Протягом останніх десятиліть двадцятого століття тема інтернаціоналізації постійно набувала ваги та все більше привертала увагу дослідників та управлінців. Для вищої освіти, а точніше, для провідних національних університетів, орієнтованих на дослідницьку діяльність, швидкі зміни в освітньому середовищі означали необхідність все більш активно співпрацювати та конкурувати на глобальному рівні. Це, окрім інших наслідків, призвело до того, що в умовах глобальних освітніх перегонів їх незаперечне лідерство в рамках власної освітньої системи значило менше, а часом значно менше, ніж раніше. Як наслідок, інтернаціоналізація вищої освіти та відповідних інституцій стала вирішальним стратегічним пріоритетом» [3, 387–388]. Згідно з визначенням, запропонованим ЮНЕСКО, «інтернаціоналізація є однією із форм, в яких вища освіта відповідає на можливості і проблеми глобалізації. Інтернаціоналізація охоплює багато питань, серед яких навчальні програми, процес викладання та навчання, дослідження, інституційні угоди, мобільність викладачів та студентів, різноманітні форми співробітництва та багато інших» [4, 6].

Тобто процес інтернаціоналізації містить певний суттєвий виклик системі національної вищої освіти та університетам як її головним структурним елементам. Академічні ієрархії, які склалися і десятиліттями визначали університетське життя країни, стикаються з новими формами

конкуренції, але вже в глобальному освітньому полі. І часом те, що вважалося якісним освітнім продуктом у національному контексті, виявляється неконкурентоспроможним в контексті світовому. Але чи не найгірше управлінське рішення в даній ситуації — ігнорування глобальних освітніх процесів. Своєрідна академічна інтроверсія, свідоме «відключення» власної освітньої установи від глобальних освітніх тенденцій та процесів веде до ізоляції, яка виштовхує на периферію цивілізаційного розвитку не лише освітню систему, а й суспільство в цілому.

До того ж, зазначає Хуго Хорта: «Університети, які раніше за інших заявили про себе в глобальних освітніх перегонах, мають фору у цих змаганнях. Це відбувається тому, що вони належать до країн з домінуючою науковою системою, мають більше ресурсів для здобуття міжнародного визнання та активних дій у міжнародному просторі. Вони створюють певний бренд, і тому автоматично вважаються такими, що можуть називатися «університетами світового класу» [3, 389]. Він також вважає, що держава зацікавлена в підтримці амбіцій своїх кращих університетів стати частиною глобального освітнього простору: «В глобальному світі вищої освіти більшість національних урядів зацікавлена в тому, щоб мати щонайменше один університет, який би вважався міжнародним дослідницьким університетом та був би здатним до глобальної конкуренції та співпраці з аналогічними закладами з інших країн» [3, 397].

І тут варто звернути увагу на національні особливості освіти в Україні. Як вважає В.Г.Кремень: «Освіта України — не зовсім те, чим вона є в сучасних державах Заходу, наприклад, США. Там школа, освіта — інститут сучасної цивілізації, що має на меті передусім професійну підготовку людини до того чи іншого виду діяльності. Вона — досить прагматична, вузько спеціалізована, навмисно технологічна й утилітарна. Водночас наша школа з її схильністю до світоглядних і гуманітарних аспектів освіти — інститут насамперед культури, який вирішує завдання підготовки людини не тільки до професійного, а й до соціального життя, формуючи навички, даючи знання такого життя і змогу бути не просто фахівцем, а й громадянином. У країні, яка не пройшла до кінця процесу модернізації, навчитись всього цього можна в освітньому процесі. Важливо враховувати, що суспільство в сучасному значенні цього слова в Україні ще не склалося: Україна в точному значенні — поки що держава, яка намагається за допомогою освіти підвести під політичну надбудову відповідну соціальну базу» [1, 322]. Безперечно, окреслене цивілізаційне відставання України створює додатковий виклик для успішної інтернаціоналізації вітчизняних університетів, та, часом, ускладнює розуміння вітчизняної ситуації серед західних колег. Так, на думку ректора Коледжу Ексетер Оксфордського університету Френсіс Кернкрос: «Університети — це мозкові фабрики. Вони повинні стати основним джерелом «світлических голів» для країни, яка намагається конкурувати на міжнародній арені в умовах ХХІ ст. Університети випускають — або повинні випускати — мо-

лодих людей, які вміють задавати питання, аналізувати, розуміти і спілкуватися. І ці принципи повинні бути незмінними, незалежно від того, викладають там цивільну авіацію чи середньовічну філософію. На даний момент, українські університети є надто зашореними, надто погано укомплектованими викладачами, надто корумпованими та надто бідними, щоб гарно виконувати свою роботу. Тому деякі з них приносять суттєву шкоду власним студентам» [11].

На нашу думку, «інтернаціоналізація» є, якоюсь мірою, «порожньою» концепцією, адже реальне наповнення цього процесу відбувається «тут і зараз». Тому тут важливо згадати суттєве спостереження В.Г.Кременя: «Узагальнення антропологічних проблем, які стоять перед освітою в сучасному історичному контексті, ставить завдання забезпечити високу функціональність людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна поколінь людей. Виникає потреба у винайденні раціональних схем співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчо засвоювати» [1, 382]. Ефективна модель інтернаціоналізації вимагає саме такої «високої функціональності», світоглядною основою якої законотворчо і органічно стає філософська парадигма людиноцентризму.

Дійсно, в сучасному швидкоплинному світі теоретичні конструкції надто відстають від процесів, які відбуваються, що ставить глобальне питання радикальної зміни самих фундаментальних основ когнітивного поля людства. Мабуть, тому дефініції «інтернаціоналізації» в англійській літературі часто «прив'язані» до цих процесів. Типовим у цьому зв'язку є визначення інтернаціоналізації, яке формулює Найджел Хілі: «Інтернаціоналізація часто представляється феноменом ХХ — початку ХХІ ст., пов'язаним з інноваціями в галузі інформаційних та комунікаційних технологій, масовим використанням авіації та обумовленим поширенням англійської мови як спільної мови бізнесу політики та науки» [5, 334].

Поняття інтернаціоналізації активно використовується в якості одного з базових індикаторів при розробці міжнародних та вітчизняних університетських рейтингів. Так, у започаткованому в 2010 році рейтингу Таймс — Томсон Рейтер інтернаціоналізація, поряд з оцінкою науково-дослідницької діяльності, оцінкою інституціональних характеристик університету та його економічної та інноваційної активності, є одним з чотирьох основних критеріїв. Індикатори, за якими оцінюється даний критерій, це співвідношення вітчизняних та іноземних студентів і співвідношення вітчизняних та іноземних викладачів. Загальна вага критерію інтернаціоналізації складає 10% загальної ваги даного рейтингу [7]. Присутній даний критерій в одному з провідних вітчизняних університетських рейтингів «ТОП 200 Україна», який оцінює рівень інтернаціоналізації через кількість іноземних студентів, а також членство університетів у міжнародних асоціаціях університетів, у Великій хартії університетів, в Євразійській асоціації університетів, в мережі університетів Чорноморсь-

кого регіону, в Міжнародній асоціації університетів [8]. Зведення інтернаціоналізації до формального членства в міжнародних організаціях, на нашу думку, носить проблематичний характер. Зокрема один з авторів даної статті критикував дане положення ще у 2007 році [9]. А розробники щойно надрукованого в Росії Національного рейтингу університетів пропонують для визначення рівня інтернаціоналізації російських університетів використовувати наступні індикатори: а) доля іноземних студентів серед загальної кількості студентів; б) доля освітніх програм, які пройшли міжнародну акредитацію; в) доля освітніх програм на іноземних мовах; г) оцінка глобальної популярності сайту: Alexa.com Global Traffic Rank; д) місце університету в рейтингу Webometrics [10]. Ці індикатори, дійсно, дозволяють виміряти та порівняти функціональну діяльність університетів у міжнародній галузі.

Однак не менш важливим питанням, аніж прив'язка до вражаючих сучасних технологій та кількісних показників міжнародної діяльності, є проблема того, що повинно залишатися в цьому швидкоплинному світі, конституюючи власною незмінністю безперервність та спадкоємність історичного розвитку. У цьому зв'язку людиноцентричний підхід реально створює підґрунтя для розробки теоретичних моделей інтернаціоналізації у просторі аксіології, який визначається ціннісними детермінантами людського буття. Стосовно ж інтернаціоналізації, саме людиноцентристське ціннісне забарвлення сповнює дану концепцію реальним гуманістичним змістом та виступає оптимальним підґрунтям для налагодження крос-культурного діалогу.

Сучасна освіта фактично долає національні межі, і в просторі, що виникає поза цими межами, відбуваються активні процеси пошуку нових форм, змістів, методів, парадигм навчання та дослідження. Так, термін «транснаціональна освіта» був легітимований ще у 2000 році в Кодексі прийнятних практик поширення транснаціональної освіти («Code of good practice in the provision of transnational education»), прийнятому Радою Європи та ЮНЕСКО. Згідно з цим документом, транснаціональна освіта являє собою «всі типи програм та освітніх послуг вищої освіти (включаючи дистанційне навчання), в яких студент знаходиться в іншій країні аніж інституція, що надає освітні послуги» [6]. На думку Найджела Хілі: «В університетському контексті інтернаціоналізація найбільш пов'язана з функцією навчання та переорієнтацією з виробництва місцевої продукції, що задовольняє вимоги локального покупця, до виробництва транснаціонального освітнього продукту, який задовольняє вже покупця глобального» [5, 334]. Можна додати, що в сучасних умовах поняття «місцевого освітнього продукту» поступово втрачає свій сенс, адже цей продукт все в більшій мірі повинен бути адекватним продукту глобальному, або ж, повертаючись до принципів людиноцентризму, загальнолюдському. Цікаве спостереження належить у цьому зв'язку вітчизняному філософу С.Б.Кримському, на думку якого: «Насправді глобалізація не відмінняє дію

національного чинника історії. Йдеться лише про те, що в нашу епоху розвиток національних держав залежить від їх здатності до вироблення діянь загальнолюдського значення» [12, 283].

Крізь призму глобалізації університетського життя розглядають процес інтернаціоналізації Венді Чан та Клайв Діммок. На їх думку, «університетська інтернаціоналізація є процесом інтеграції міжнародного, міжкультурного та глобального виміру до мети, функцій та конкретних освітніх практик певного університету» [2, 185]. Таким чином, інтернаціоналізація як процес означає створення певного механізму, моделі або ж алгоритму входження освітньої інституції до глобального освітнього простору. Вони розглядають три подібні моделі:

1) інтернаціоналістську, універсалістську модель, яку, на думку авторів, наслідують британські університети;

2) транслокальну, яка значною мірою спирається на націоналістичні цінності та бажання домінувати лише у певному, обмеженому регіоні (автори досліджують цю модель на прикладі університету Гонконгу) та

3) глобальну, або ж модель успішної інтернаціоналізації національних інституцій у світовий простір [2, 201]. Остання модель є, на думку авторів, ідеальною моделлю інтернаціоналізації, своєрідною формулою майбутнього для даного процесу. Можливо, принципи філософії людиноцентризму і є тим необхідним додатком до вже сформованої універсалістської моделі інтернаціоналізації, який дозволить останній адекватно відповідати на численні запити XXI сторіччя?

Література:

1. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Г.Кремень. — К.: Педагогічна думка, 2009. — 520 с.
2. Chan W.W.Y. The Internationalization of Universities. Globalist, Internationalist and Translocalist Models / W.W.Y.Chan, C. Dimmock // Journal of Research in International Education, 2008. — № 7. — P. 184–204.
3. Horta H. Global and National Prominent Universities: Internationalization, Competitiveness and the Role of the State / H. Horta // High Educ, 2009. — № 58. — P. 387–405.
4. Higher Education in a Globalized Society. UNESCO Education Position Paper. UNESCO, 2004. — 28 p.
5. Healey N. M. Is Higher Education in Really «Internationalizing»? / N. M. Healey // High Educ, 2008. — № 55. — P. 333–355.
6. Code of Good Practice in the Provision of Transnational Education. Lisbon, Council of Europe/UNESCO, 2000.
7. THE unveils broad, rigorous new rankings methodology. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?sectioncode=26&storycode=411907&c=1>

8. Індикатори роботи університетів із відповідними ваговими коефіцієнтами. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dt.ua/img/st_img/2010/802/802-12_vo_send_ukr.gif
9. Курбатов С. Реальність та задзеркалля університетських рейтингів / С. Курбатов // Дзеркало тижня. — № 15(644). — 21–27 квітня 2007 р.
10. Национальный рейтинг российских вузов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://univer-rating.ru/>
11. Кернкросс, Френсис Низшие учебные заведения [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://korrespondent.net/opinions/1069557/print>
12. Кримський С. Під сигнатурою Софії / С. Кримський. — К.: Видавничий дім КМА, 2008. — 367 с.

Сергей Курбатов. Человекоцентристская парадигма как инструмент оптимизации интернационализации в области образования.

Статья посвящена оценке перспектив использования человекоцентристской парадигмы в качестве инструмента успешной интернационализации процесса обучения. Автор анализирует основные подходы к определению интернационализации в современной англоязычной литературе, а также её структурные составляющие, используемые при разработке международных и украинских университетских рейтингов, и приходит к выводу, что принципы человекоцентризма формируют предпосылки для эффективной интернационализации в условиях современности.

Sergiy Kurbatov. Humanocentric Paradigm as an Instrument for Optimization of Internalization in the Area of Education.

The paper is devoted to evaluation of perspectives of using humanocentric paradigm as a tool for successful internalization of teaching and learning process. The author analyses the main approaches for understanding of internationalization in contemporary Western literature and also what indicators are used for evaluation of the level of internationalization in the main University rankings. As a conclusion Sergiy Kurbatov mentioned that humanocentric principles establish a solid background for successful internationalization in current situation.

ОСВІТНІ СИСТЕМИ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Від редактора

У вересні 2010 року в редакції журналу «Філософія освіти» відбулося засідання круглого столу на тему «Демократизація освіти — шлях до особистісно-орієнтованого навчання» за участі професора Університету Східного Мічигану Джо Бішопа та науковців Інституту вищої освіти НАПН України¹.

Тема особистісно-орієнтованого навчання є актуальною, і активно розробляється науково-педагогічною спільнотою України. Маючи певні вітчизняні досягнення в царині філософсько-освітніх напрацювань у даному напрямку, ми охоче звертаємося до світового досвіду, зокрема до першоджерел особистісно-орієнтованого та гуманістичного підходу, якими є дослідження американських вчених. Насамперед до засновника особистісно-орієнтованого навчання К. Роджерса, який спрямував свою теорію і метод проти репресивних соціальних і педагогічних практик, проти біхевіоризму і психоаналізу. У відповідь на нівелювання людини як цілості, на редукцію її до окремих проявів у середині ХХ століття у США виникає потужна течія гуманістичної психології, що розгортається в розмаїтті своїх напрямків і теорій. Серед них отримали визнання теорія особистісних рис Г. Олпорта, теорія самоактуалізації А. Маслоу, ідеї Р. Мея, В. Франкла, а також Дж. Б'юдженталя — першого президента Асоціації гуманістичної психології.

Нам варто згадати, що теорія особистісно-орієнтованого навчання отримала своє підтвердження в педагогічній практиці, зокрема в експерименті, що проводився в США в 60–80-ті роки, і в якому були задіяні тисячі вчителів та десятки тисяч учнів. Результати цього експерименту вражають високим індексом потенціалу інтелектуального розвитку учнів, їх творчими здібностями, розвинутими значно більше, ніж за умов попереднього навчання. Тому таким живим був інтерес науковців інституту до бесіди з представником американської школи особистісно-орієнтованої освіти Джо Бішопом, який зголосився на наше прохання і надав свої відповіді на запитання учасників круглого столу у вигляді статті.

¹ Див. 2-у стор. обкладинки.